

Az erdélyi örmények és az újévi népszámlálás.

Most van sajtó alatt egy irodalmi vállalat Erdélyt tárgyaló kötete, mely állítólag a központi statisztikai hivatal rendelkezésre álló adatai alapján az erdélyi örmények létszámát 6000-ben állapította meg, holott az, a ki a viszonyokkal behatóbban foglalkozik, ha nem is éppen matematikai pontossággal, de logikai következtetés útján ezt a létszámot legalább is tízezerre teheti.

A küszöbön álló népszámlálás alkalmából a kitöltendő czédulákon csak két alakban tüntethetjük fel örménységünket, u. m.: vagy örmény anyanyelvűnek, vagy örmény katolikusnak kell magunkat bejegyeznünk.

Mint hogy sajnos, de az örmény nyelv ismeretével — önhibáján kívül — nem mindenki dicsekedhetik: nagyfontosságú az az egyházzogilag bebizonyított körülmény, miszerint saját ritusú templomunk hiányában mint eddig, úgy ezután is élhetünk a latin ritus szerint, keresztelhetnek és elanyakönyvelhetnek minket vagy gyermekeinket római katolikusoknak, mindazonáltal ősapáinktól örökölt örmény katolikus jellegünket el nem veszítettük, sőt pl. új örmény egyházközség keletkezése folytán ősi szertartásunkhoz bármikor utódainkban is visszatérhetünk; mert velünk született ritusunkat pápai engedély nélkül önkényüleg meg nem változtathatjuk.

Ennélfogva azért is jogosan vallhatják magukat az összes hazai örmények a népszámlálási lapokon örmény katolikusoknak, nehogy a központi statisztikai hivatal minden utólagos tiltakozás ellenére napirendre térjen felettünk.

Merza Gyula.

A mongol pusztítások örmény történetirói.

Medzop Tamás krónikája.

II.

Šáhnázárján Gárábéd, ecsmiádzini tudós szerzetes „Történeti csarnok“-ának második kötetében kiadta Medzop Tamás krónikájának szövegét a birtokában levő kézirat alapján, felhasználva a párisi nemzeti könyvtárnak egyik nagybecsű (98-ik számú) régi örmény kéziratát is. Bevezetésében jelzi azt a szándokát is, hogy Medzop munkáját francia fordításában is közre fogja tenni, a mint Ghévont krónikájával tette. 1860-ban, Kairóban bekövetkezett halála azonban megakadályozta ennek a tervének a megvalósítását.

Medzop nem mulaszt el a krónikájában egyetlen alkalmat sem annak kiemelésére, hogy Örményország keresztény lakossága mily hősiességgel küzdött a betörő mongol hordák ellen s a bátorságnak és vitézségnek több oly példájáról tesz említést, a melyek fényes lapjait töltik be az örmény nemzet történetének.¹⁾ A krónika kiadásába nem vette fel Šáhnázárján Gárábéd azt a függeléket, mely a párizsi kéziratot kiegészíti s egyike az egyháztörténet érdekes okmányainak. A címe ez: „Az örmények uniojáról és a Catholicos felszenteléséről az örmény időszámitás 890-ik esztendejében. (Kr. után 1441).

Ez a kézirat annál becsesebb, mert Medzop Tamás, élénk részt vevén az örmény egyház belső ügyeiben, melynek autonomiáját a nemzet schismaticus részének szempontjából ítélte meg, maga is jelen volt azon a synoduson, mely az imént említett évben elhatározta a patriarchai székhelynek Szisz-ből Ecsmiádzinba való áttevését s IX. Gergely utódjának Cyriacos vagy Girágosz nevű püspököt választott meg. A választásnak, melyben számos püspök vett részt, a kiknek neveit Medzop megőrizte számunkra,

¹⁾ Nèvé. Guelques épisodes etc., traduits pour la première fois de l'arménien en français. (Revue catholique de Louvain, 1861.)

az volt a célja, hogy felszabadítsa az örmény papság zömét a latin egyház befolyása alól, a mely akkortájt túlsúlyra emelkedett a ciliciai királyságban. Az egymást követő véres háborúk meglazították, sőt majdnem teljesen megszakították az örményeknek a katolikus nemzetekkel való összeköttetéseit; a muzulmán betörések elpusztították nagy részét a levantei kath. telepeknek; a törökök már Byzanczot is fenyegették, a mely 1453-ban hatalmukba is esett. Ámde még ugyanazon korszakban a florenczi zsinat újra előkészítette az örményeknek kibékülését a római egyházzal s a kátholikosz küldöttjei hozzájárultak a zsinat statutumaihoz. Fenmaradt e korból egy híres és sokszor idézett okmány is, az *Epistola ad Armenos*, a mely IV. Jenő pápa nevét viseli.

A midőn azonban az örmény küldöttek hazaértek a zsinatról, V. Konstantin patriarcha már nem volt az élők között, Örményország keleti püspökségeinek a közreműködése nélkül 1439-ben megválasztott utódja, IX. Gergely pedig nyíltan megtagadta az Ecsmiádzinba való átköltözést. Az ellenszegülés mind élénkebb és élénkebb lett s az örmény kolostorok hatalmas fejei több püspökkel szövetkeztek, hogy biztosítsák azt, a mit az örmény egyház feje függetlenségének neveztek.¹⁾

Mindezen események leírása kiváló érdekességet kölcsönöz a Medzop Tamás krónikájának, ámbár azt látjuk, hogy ő a nyugati egyházzal szemben határozottan ellenséges álláspontot foglal el s ennél fogva részrehajló tanúja a mozgalomnak, mely Nagy-Örményország egész területét betöltötte.

Cshámics atya, a nélkül, hogy rokonszenveznék evvel a látszólag nemzeties mozgalommal, híven leírja a patriarchatus Ecsmiádzinba való áthelyezésének körülményeit azokkal a részletekkel, melyek Medzop krónikájában olvashatók.²⁾

¹⁾ Az örményeknek résztvevéséről a florenczi zsinaton felette érdekes monografiát irt és adott ki a bécsi mechitháristák congregatiojának egykori érseke, Balgy Sándor a következő czím alatt: „*Historia doctrinae catholicae inter Armenos unionisque eorum cum Ecclesia Romana in concilio Florentino (Viennae, typ. Mechitaristarum 1878).*”

²⁾ „Örményország történeté”-nek VI-ik könyve, 6–7 fejezet.

A krónika függelékének XV-ik századbéli szerzője olykor átesik a homeliák hangjába is; így nevezetesen a midőn elpanaszolja az örmények hibáit és belviszályait épen ama válságos pillanatokban, a midőn mongol hordák által volt megszállva az ország területe. Munkájának második része jobbára ama hivatalos nyelven van megírva, a mely akkoron hagyományos volt az örmény egyházban. Személy szerint is részese levén azoknak az eseményeknek, melyeket elbeszél, könnyen megőrizhette azokat a kifejezéseket, melyek használatban valának hazája kolostori iskoláiban s különösen az örmény egyház ama jelentékeny részének a tanácskozásaiban, a melynek Ecsmiádzin lett a központjává.

Medzop krónikájának a függeléke három fejezetre oszlik. Az elsőnek czíme: „Az örmények egyesüléséről és a Katholikosz felszenteléséről,“ a másodiké: „Az ecsmiádzini templom megáldásáról és felszenteléséről,“ a harmadik pedig elbeszéli „Girágosz kátholikosznak a számkivetését.“ Nem egy helyütt találkozunk a cselszövények ama szellemének nyomaival, a melyek századokon át gyászos viszályokat szítottak az örmény papság kebelében s annak a mély bizalmatlanságnak, melylyel vajmi gyakran el valának telve a többi idegen egyházak fejei és vezérei iránt. Medzop nem kevesebb mint tizenkét, részben meglehetősen bizarr indokot hoz fel, a melyek sürgössé tették az ecsmiádzini patriarchatus visszaállítását. Ez indokok sorában jelenések, éjjeli látományok is szerepelnek, szerinte nyilvánvaló tanújelei az isteni akaratnak.

Mint más régi egyházi krónikások, Medzop Tamás is önsanyargatásokra hajlandónak s szigorú erkölcsi tulajdonságokkal felruházottnak tünteti fel azt a férfit, a kit magasztalni akar. Ez a férfiú az 1441-ben Katholikosznak megválasztott Girágosz volt. Krónikásunk lelkes támogatója volt az ő megválasztásának s ezt a felette érdekes és jellemző képet rajzolja a választásról és a megválasztott személyéről:

„Az örmények lakta egész terület beleegyezésével, hála a minden szentek könyörgéseinek és közbenjárásának, megválasztottuk Tádé, Bertalan és Világosító-Szent-Gergelyünk apostoli széke patriarchájának és katholikoszának

Viráb Girágosz urat, szent férfiút és Istennek választottját. Időszámításunk 846-ik esztendeje óta (1396—1397), a midőn pappá szenteltetett Péter, a sz. Tádé-kolostor püspöke és Zacheus kharapasd-i püspök által, a 890-ik évig (1440—41) egyáltalán nem evett húst, nem ivott bort s nem izlelt semmiféle állati zsiradékot. Becsülésreméltó és erényes férfiú volt, szent a beszédben, szelid és alázatos. Soha nem volt a szájában megszólás avagy szidalmazás. A kasperuni-ak földjéről, Khárápasd városából származott; a nagy mesterek, Szárkisz és Vártán tanítványai közé tartozott. Az utóbbi időkben nem volt hozzá hasonló férfiú Ádám gyermekei között. Hirdette a szent és apostoli canon-okat s azoknak követője volt. Harminczkét évvel ezelőtt elhagyván szülőföldjét, Viráb szent kolostorába költözött, a mely kolostor eleven temetője volt a Világosító-nak. Elment innen, hogy egyedül éljen Vánászdán pusztaságában.“¹⁾

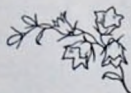
Medzop Tamás krónikájának azt a részét, mely az 1441—1443 évek egyházi eseményeivel foglalkozik, beható tanulmány tárgyává tette a franciaországi jezsuita atyák által kiadott tudós gyűjteménynek²⁾ egyik munkatársa. Huszonöt évvel ezelőtt ugyanis azokhoz hasonló események történtek, a melyeknek emlékezetét Medzop fentartotta. Az 1865-ik év végén, néhány nap alatt elhunyt a nem-egyesült örmény egyház két főpapi székének tulajdonosa, Mátyás ecsmiádzini és Cyriacus szisz-i patriarcha. Ebből az alkalomból írta Cornély jezsuita atya imént említettük tanulmányát. A három fejezet, mely a Medzop krónikájának függelékét alkotja, úgy tűnik fel előtte, mint Ecsmiádzin pártjának érdekében szerkesztett megannyi emlékirat. Ebből a szempontból megvizsgálja és elemezi azok tartalmát, hogy kimutassa, miként a patriarchatus áthelyezése Szisz elleni gyűlöletből történt, a mely utóbbi város székhelye volt a Katholikosznak Rom-Clah elfoglalása

¹⁾ Vánászdán ánábád magány a Mászis-hegy (Ararát) tövében.

²⁾ *Etudes religieuses, historiques et littéraires des pères de la Compagnie de Jesus. Tome IX. Paris, 1866.*

óta (1292—1440). Megvizsgálja Medzop-nak, az ecsmiádzini párt egyik fő-emberének az érveit s arra a következtetésre jut, hogy tévednek azok a modern történetírók, midőn azt állítják, hogy az ecsmiádzini patriarchai széksuprematiáját az örmény nemzet többsége elismerte.¹⁾

M. A.

Ábgár levele Krisztushoz.

Néhány hónappal ezelőtt nagy feltűnést keltett egy felfedezés hire, hogy tudniillik Efezusban megtalálták Ábgár levelezésének egy feliratát. (Ábgár levelét Krisztushoz, és Krisztus feleletét Ábgár levelére). Erről a tárgyról értekezett ugyanis a Rómában tartott keresztény archeologiai kongresszuson Dr. Bohrmann osztrák tudós.

Majdnem minden európai lap tudósítást hozott e felfedezésről. Az örmény folyóiratok is foglalkoztak vele, így a „Pázmáveb“ (1900. 287 old.) Mjédz hénáchoszágán kiud mē h Efezsosz, thēghtháegzhuthiun i mecs Khriszdoszi jév Ákribbász árkháji — Nagy régészeti lehet Efezusban — levelezés Krisztus és Ákribbász király között“ cím alatt a „Daily Express“ 1900. évi május 2-iki száma után. A „Pánászér“ (Philologus; Párisban megjelenő örmény folyóirat) tudós szerkesztője is megemlékszik róla folyóirata II. kötete 45—51. oldalain: „Ápkári jév Khriszdoszi thēghtháegzhuthiun (Norákiud Árczánákéruthiun h Efezsosz) az 52. oldalon pedig közli H. Hubert-nek az újonnan felfedezett feliratra vonatkozó, Bász mádsiánhoz intézett francia levelét.“²⁾

¹⁾ De la succession legitime sur le siège patriarchal arménien a propos de la prochaine élection d'un Catholico.

²⁾ Köszönettel említem fel itt, hogy Bász mádsián folyóiratából az I. kötettől kezdve cserepéldányt küld nekem. P. L.

A „Hántesz“-ben végül Dásián atya (XIV. 257—276 o.) ír róla Thèghthágeczhuthiun Ápkáru jév Khriszdoszi észd norákiud Árczánákêruthéan Efeszoszi“ — Ábgár és Krisztus levelezése az újonnan felfedezett efezusi felirat szerént. Czikkének befejezése még nem jelent meg.

Az Ábgár mondának már is nagy irodalma van, s kétségtelenül megállapították már eddig is a tudósok, nemcsak azt, hogy az eredeti levelezés a keresztény-szír irodalom ápokrif iratai közé tartozik, hanem azt is, hogy Ábgár tévesen szerepel az ársákuni örmény királyok sorában. Chorenei és a többi örmény történetirók leírásai Eusebius egyháztörténetének téves előadásán alapulnak; mert Ábgár Ukkámá szír „Fekete Ábgár“ edessai királyhoz csak a szír történetnek van köze.

Az új felirat görög szövege a régi felfogáson tulajdonképen mit sem változtat. Már a lelet helye és nyelve is dór-görög nyelv (az Ábgár-levél legrégebb szentpétervári kézírata szír nyelven van írva) mutatja, hogy nem eredeti felirattal van dolgunk és a ház gazdája csak kegyelete jeléül vésette bejárata elé a most felfedezett köre, az Eusebius kéziratából ismert görög szöveget.

Budapest, 1900. okt. 8.

Dr. Patrübány Lukács.

Krisztus urunk levele Ábgár örmény királyhoz.

Az „Armenia“ 1891. évfolyamának októberi füzetében már reámutattunk arra a fontos ténykörölményre, hogy Saint-Martin, eme kiváló tudós állítása szerint is az örmények a legelső keresztények (311 Kr. u.).

Az örmény történetirók azonban, különösen Chorenei Mózes azt mondják, hogy Krisztus már akkor, midőn még e földön élt, buzgó követőkre talált Örményországban — és hogy Ábgár, Örményország királya egy követ-

séget, melynek tagjai: meghittje Ánán, Már Iháp,¹⁾ Álcznik fejedelme és Sámsákrám, az ábáhuni nemzetség főnöke voltak — küldött Jeruzsálembe Krisztushoz. A követség a következő levelet vitte:

„Ábgár, Ársám fia, az ország fejedelme, Jézusnak az Üdvözítő- és Jóltevőnek, ki a zsidók²⁾ országában megjelent üdvözletet!

Hallottam rólad és gyógyításaidról, a melyeket kezeid orvosság és gyökerek³⁾ nélkül végzik; mert — mint mondják — a vakoknak adsz látást, a sántáknak járást, a bélpoklosokat⁴⁾ megtisztítod, a tisztátalan⁵⁾ szellemeket kiűzöd; meggyógyítod azokat, kik bármely tartós betegségtől kinoztatnak, sőt még a halottakat is feltámasztod. Mindezeket rólad halottam, — e két okoskodás egyikét vettem fejembe: Hogy vagy Isten vagy és az égből leszállván cselekszed ezt, vagy az Isten fia vagy és miveled ezt. Azért irtam hozzád és kértelek tégedet, hogy fáradj és jöjj hozzám és gyógyítsd meg betegségemet, melyben szenvedek. Azt is hallottam, hogy a zsidók ellened zugolódnak és téged kinozni akarnak. De van nekem egy kicsiny szép városom⁶⁾, ez elég nagy kettőnk számára.“

Alkalmat e levél-írássra az a körülmény adott, hogy Ábgár hét év óta betegségben szenvedett. Azok, kik e levelet vitték Jeruzsálemben találkoztak Krisztussal. Erről tanuskódnak az evangélium szavai: „Valának pedig némely pogányok azok között, kik fölmentek, hogy imádkozzanak az ünnepen. Ezek tehát Filephez menének és kérék őt, mondván: Uram! látni akarnók Jézust. Elméne Filep és megmondá ezt Andrásnak. András ismét és Filep megmondák Jézusnak.⁷⁾ Az Üdvözítő maga akkor a meghívást

¹⁾ Egy kéziratban Sáhira. Már assyr (syr) nyelven urat jelent, tehát Iháp ur.

²⁾ A szövegben: jeruzsághemáczi: jeruzsálemiak.

³⁾ Növények.

⁴⁾ A poklosság hajdan, kivált a keleti tartományokban, nevezetesen a zsidóknál uralkodott bőrbetegség, mely koszféle hártával az egész testet belepte (Lepra). Magy. akad. szót. V. köt. 280 l.

⁵⁾ Gonosz.

⁶⁾ Edessa.

⁷⁾ Sz. János Evangéliuma 12. rész 20, 21 és 22 vers.

el nem fogadta, de a következő levélre méltatta Ábgarát, mit az Üdvözítő parancsából Tamás apostol irt:

„Boldog az, ki hisz bennem a nélkül, hogy látott volna engemet; mert rólam ez van írva, hogy: „Azok, kik látnak engemet, nem fognak bennem hinni, és azok, a kik engemet nem látnak, hinni és élni fognak.”¹⁾ Arra nézve a mit nekem írtál, hogy menjek el hozzád (ezt válaszolom): Itt mindazt teljesítenem kell, a miért küldtettem. Ha én ezt teljesítendtettem, felmegyek ahhoz, ki engemet küldött. És ha majd felmenendtettem, tanítványaim közül innen egyet el fogok küldeni, hogy az fájdalmaidat gyógyítsa meg és neked és azoknak, kik veled vannak, életet adjon“²⁾.

Krisztus feltámadása után Tamás apostól Tadét a hetvenek egyikét küldötte Örményországba Ábgarhoz, ki azt székvárosában Edessában fogadta. Tadé a királyt, ennek udvarát és az egész várost megkeresztelte. Azután Áddét tette Edessa püspökévé, ő maga pedig Felső-Örményországba ment, hogy Krisztus tanítását hirdesse. Ugyanazon időben jött Bertalan apostol is Örményországba. Egyik sem kény-

---

¹⁾ Boldogok, a kik nem láttak és hittek. Sz. János Evángéliuma 20. r. 29. v.

²⁾ A tudósok e levél hitelessége felől sokat vitatkoztak. A kik hitelességét megtámadják így érvelnek: 1. Ha Krisztus irt volna valamit, azt bizonyára az újszövetség könyvei közé sorozta volna az egyház. 2. Eusebius korát megelőző írók e fontos okmányra hivatkoztak volna, a mit pedig egyik sem tett. 3. Gelasius pápa a 494-ben tartott római zsinaton a hamis iratok közé számítja. 4. E levélben Szt.-János Evángéliumának 20. része 29-ik verséből idézet fordul elő, jóllehet ezen evángéliom Krisztus után jóval később íratott. — De ezen érveket többen megczáfolni törekedtek, jelesen Tillemontius és újabban Velte tudor. Az első ellenvetésre Szt.-János evángéliuma felel (20. r. 30. v.): „Sok egyéb jelet is cselekvék ugyan Jézus az ő tanítványai láttára, melyek nincsenek megírva e könyvben.“ A második ellenvetésre azt hozzák fel, hogy Eusebius volt az első, ki e levelet syr nyelvből átfordította; nem csoda tehát, ha a régiek róla semmi említést nem tettek. A harmadik ellenvetésre felelték, hogy Gelasius, mint nyugati, kétségbe vonhatta a levél hitelességét mivel Kelettől távol volt. Ellenben Szt.-Efrem, edessai főpap, a ki a IV. században élt, irataiban földicséri Edessát, mivel Ábgar király Jézust meghívta lá-

szerített senkit sem, hogy a kereszténységre térjen, hanem meggyőző hívszónoklataik után önkényt tértek számosan az örmények közül Jézus egyházába.

De a kereszténység egész Örményországban el nem terjedhetett; mert Ábgár halála után (Kr. u. 36) nagy akadályok merültek fel. Utódai üldözni kezdték a keresztényeket. Az első vértanúk: Tamás, Bertalan, Szántuchd, ki nővére volt az örmény király Szánádruknak, és mások.

A követség Ábgárnak nemcsak Krisztus levelét vitte, hanem az Üdvözítő arczképét is. Az Üdvözítő ezen arczképéről, mi minden egyes örmény templomban látható, a nép következőt beszél: Jézus predikált; az örmény király által küldött követség, melynek egyik tagja Ánán jól festett, bizonyos távolságban foglalt állást. Ánán festeni kezdte az Üdvözítő képét, de sehogysem sikerült Erre Krisztus egy darab vásznat vett elő, arca elébe tartotta azt — és készen volt a kép. Jézus ezt a követeknek adta, hogy vigyék ajándékképpen Ábgárnak¹⁾.

A népnyelv e képet „*Գրիստոսի արամուծում*“ (Kriszdoszi tászdánág — Krisztus törülközőkendője) néven nevezi. Az eredeti kép 944-ben Edessából Konstantinápolyba, innen 1363-ban Genuába került. Most is itt van a Szt-Bertalan templomában.

Sz. K.

togetására. Ezenkívül Chorenei Mózes (ki Örményország egyik nagytudományú püspöke volt), midőn az V. században e levelet örményre fordította, mit sem kételkedett e levél hitelessége felől. A mi a negyedik ellenvetést illeti, hasonló kifejezést találhatunk Isaias 52 fejj. 15 és 65 fejj. 1. 12 verseiben Nem utalhatott-e tehát az Üdvözítő e szavaira. (Lásd Ávedik Lukács, Az örmények történelme, 60. lap). Az ellenkező állítással szemben az előző czikk megczáfolhatlan érvet közöl: azt mondja, hogy megkapták Efezusban az eredeti levélnek mását, mit több európai lap (ezek között van a bécsi derék örmény folyóirat, a „Hántesz“ is) közzé is tett. Sz. K.

¹⁾ L. Szongott Kristóf, Chorenei Mózes Nagy-Örményország története, 118—120. lap.

Erzsébet királyné emlékére.

Két éve mult . . . Két hosszú, kínos év,
Hogy itt hagyott, hogy nincs többé anyánk.
Csak egy sebbel lett szívünk gazdagabb,
Örökségül csupán ezt hagyta ránk.

Két éve mult s míg e hosszú idő
Olyan sok búra veté fátyolát,
Szívünk beteg, az idő gyógykeze
Nem enyhítheti kínzó bánatát.

Letűnt az égről fénylő szép napod
Bánatra vált örömünk és szívünk;
S mi eddig fel a csillagokba vitt,
Jó szellemed nincsen többé velünk.

Árván maradtunk, mint az őszi nap
A melynek minden bája oda van;
Mosolygó, fénylő, kedves sugarát
Irigy köd, felhő üzi untalan.

Árván maradt itt drága nemzeted
Nagyasszonyunk, népünknek anygala,
Hogy távozá, nehéz homályba tűnt
Magyar hazádnak fényes hajnala.

Te voltál itt a béke-olajág,
Ki összetartád néped s a királyt.
Hozzád fohászokodik milljo kebel
Hű honfi-szív, ha sejt köztünk viszályt.

Te voltál a mi vezéroszlopunk,
Ki hűn vezettél nehéz utakon.
Áldjon az Isten érte jó Anyánk,
Vezessen angyal égi utadon.

Te oltárkép valál nagyasszonyunk,
Kit megcsodálni népek jöttek
S kihez könyörgeni eljárnak majd
Századok mulva is a nemzetek.

Te voltál egykor minden vigaszunk,
Te voltál féltett, drága gyönyörünk.
S ki eddig csak mosolyra tanítál
Reád gondolva mostan könnyezünk.

Óh nézz le ránk, óh küldd el szellemed,
Lakjék közöttünk, óvja népedet,
Hogy egygyé forrva nemzet s a király
Áldást hozzon rájuk e szeretet.

Légy, légy tovább is vezéresillagunk,
Kit, míg követünk, el nem veszhetünk,
Anyánk, Királynénk, jó Nagyasszonyunk
Maradj közöttünk édes Mindenünk!

Gérlai Sarolta.

SZAMOSÚJVÁR VÁROS

MONOGRÁFIÁJA

Irta: **Szongott Kristóf.**

(Huszonhetedik folytatás.)

2592
1855

D. a I. K.

Tekintetes Tanács és esküdt Közönség!

A milly kedvesen esik nekem a buzgó vallásosságáról esmeretes és üdvözítő anyaszentegyházunkhoz hiven ragaszkodó szeretett örmény hiveimnek kívánságát tüstént teljesíthetni: olly annyira fájlalom, hogy a Tekintetes Tanácsnak és közönségnek mult hó 4-én tartott elegy üléséből bemutatott plebánus jelelési felterjesztése több hetek le-

folyása után főpásztori utamon jutott csak kezeimhez, mely körülmény által akadályoztaték hő kivánságuknak szívem szándéka szerint minél előbb megfelelni.

Most azonban vevén a Nemes városnak említett nyilatkozatát, akár különösen kedvelt Híveim méltányos ohajtása betöltésére mindenkor kész hajlandóságomat, akár a szamosújvári díszes plebánosi állomás szükségét, akár végre N. tisztelendő Lukácsi Kristóf püspöki sz. széki ülnök és K. Fehérvári középtanodai Igazgatónak jeles tehetségeit tekintsem,

hathatosan felszólítva érzem magamat, hogy Istenben boldogult Főtisztelendő Gajzágó Kristófnak helyébe Szamosújvár nemes város örmény hívei plebánosává főnemlített Nagyon tisztelendő Lukácsi Kristófot az Urban kinevezem.

Mivel pedig minden alkalmat szívesen megragadok kedves örmény szertartású híveim iránti különös hajlandóságom tanusítására, — egyszersmind a Belső-Szolnok kerületi Esperesi díszes hivatallal is őt felruházni eltökélttem, mely kettős kitüntetésről szóló okmányok többször említett N. tisztelendő Lukácsi Kristófnak ugyan e mai kelt alatt adatandnak ki.

Miről midőn a Tekintetes Nemes városi Tanácsot és közönséget értesíteni szerencsém vagyom, kedves kötelességemnek tartom a már kinevezett Főtisztelendő Esperestplebánust szíves hajlamukba, ragaszkodásukba és szeretőkbe ajánlván, azon édes reményt kifejezni, miszerint az ő buzgó működésének sikerülend kedves örmény híveim sziveiben nemcsak föntartani, hanem mindinkább szilárdítani a Jézus üdvözítő religiója és egyháza iránti hő, s a keresztény élet szépségében gyümölcsöző ragaszkodást.

Egyébkint szeretetteljes hajlandósággal maradok a Tek. Tanácsnak és esküdt Közönségnek Porumbáchon 1855. Mindszent hó 13-án elkötelezettje: Lajos erdélyi püspök.

*

Lukácsi hivatalának elfoglalása után nemsokára a következő sorokat intézte a városi tanácshoz:

Tek. Tanács és választott Közönség!

Szerencsémnek, de egyszersmind kötelességemnek tartom Vil.-Szt-Gergely ünnepén f. év június 19-én anyatemplomunkban mondott egyházi beszédemet a tek. Tanácsnak és választott közönségnek felszólítására és az abban nyilvánított célból, hogy az a tek. nemes város pénztára költségén sajtó útján közzétéessék, a tek. Tanácsnak tisztelettel bemutatni.

Fogadja a tek. Tanács és választott közönség írói munkásságom ezen zsengejét kegyes pártfogásába s fogadja egyszersmind legőszintébb hála nyilatkozatomat azon elismeréseért, melyre történeti tartalmú beszédemet méltatni és a megtiszteltetésért, melyben egyúttal engem is részletetni kegyeskedett. Ösztönül fog az nekem szolgálni több és terjedelmesebb hason tartalmú munkák írása által a tek. Tanácsnak és vál. közönségnek kegyes pártfogását kiérdemelni.

Engedje meg nekem a tek. Tanács és vál. közönség, hogy tiszteletem és háladatosságom tanusításául beszédemet a tek. Tanács és vál. Közönség czime alatt adhasam ki és hogy a tek. Tanácsnak fentebb tisztelt nagybecsű levelét nyomtatás végett beszédemhez csatolhasam.

Hazafiúi törekvésemet és magamat továbbra is a tek. Tanács és esküdt közönség pártfogásába ajánlva a legmegkülönböztetebb tisztelettel vagyok

A tek. Tanács és vál. közönségnek alázatos^s szolgálja:

Szamosújvárt nov. 24. 1858.

(Vár. lev. 1858—1517 sz.). Lukácsi Kristóf plebános.

*

Lukácsi husz évig volt e városnak érdemteljes plebánosa (1855 nov. 13—1876 okt. 24). Szabad idejét három irányú munkásság vette igénybe: megteremtette — nagyobb részt a sajátjából — Szamosújvárt a Világosító-Szt-Gergelyről elnevezett fiú-árvaházat, — megírta a „Historia Armenorum Transilvaniae“ czimű művet, mely az örmények történetét dióhéjban és a hazai örmények vázlatos egyházi történetét tárgyalja; megírta örmény kútfők alapján „A magyarok őseleit, hajdankori neveit és lakhelyeit“ és az

„Adalékok“-at; végre sokat fáradozott azért, hogy az erdélyi örmény kath püspökség visszaállittassék. E fönséges nagy eszme, mely ezt a kiváló férfiút egész életén át foglalatoskodtatta, vitte Lukácsit 1871. év végén Rómába. A város által számára kiadott felhatalmazvány így hangzik:

Nos magistratus et electa Communitas liberae regiaeque Civitatis Szamosujvár olim Armenopolis in Transsilvania memoriae commendamus quibus expedit universis et singulis, quorum interest, quod Reverendissimum Dominum Christophorum Lukácsi parochum Armenopolitanum et Archidiaconum, — cui adjuncta Ecclesiae et ritus Armeni in Transsilvania apprime cognita sunt, et qui pro defensione jurium Ecclesiae armenicae hucdum etiam plurimum adlaboravit — tanquam nationis et Ecclesiae nostrae deputatum Romam mittimus, ut supplicem nostrum libellum — justas nostras querelas et petitionem constitutionis armeni ritus in Transsilvania Episcopi continentem — Sanctissimo Domino nostro Pio IX gloriose regnanti Summo Pontifici nostrum omnium nomine exhibere bonum et utilitatem Ecclesiae nostrae apud Sanctam Sedem Apostolicam Romanam, et si ita adjuncta tulerint in ipso quoque Concilio oecumenico — pro contestato suo in rebus gerendis zelo, dexteritate et prudentia — procurare et promovere valeat.

Quam obrem prae laudatum dominum Christophorum Lukácsi praesentium tenore litterarum — plena nostrum omnium et parochiae nostrae nomine agendi instruimus facultate, atque Sanctissimum Dominum ac sanctam sedem apostolicam romanam, pro ut et omnes illos, ad quos eundem in causa ritus et Ecclesiae armenae venire et se convertere contigerit. enixissimis oramus praecipere, ut eundem, tanquam nostram repraesentantem, benigne excipere, admittere et exaudire dignentur.

Datum e Sessione magistratus et electae jurataeque Communitatis liberae regiaeque Civitatis Szamosujvár in Transsilvania. Anno r. s. 1871 die 12-ma Decembris celebrata.

A hazai örménység és az örmény parochiák pedig a következő megbízó-levéllel látták el:

Cum ritus armeni in Transsilvania Ecclesia — proprii ritus Episcopo a longiori tempore destituta — subsistere diutius in desolato. ad quem devenit, statu absolute nequeat, nostra vero, qui patriis nostris ritibus et traditionibus cum pietate adhaeremus, conservatio Ecclesiae nostrae plurimum intersit, nec aliud suppetat ejus conservandi medium aequae opportunum ac Episcopatus armenici, qui olim in hac patria pro Armenis stetit, restauratio: Christophorum Lukácsi parochum Armenopolitanum et Archidiaconum, cui adjuncta Ecclesiae et ritus armeni in Transsilvania apprime

cognita sunt, et qui pro defensione jurium Ecclesiae armenicae hucudum etiam plurimum adlaboravit, — tanquam nationis et Ecclesiae nostrae deputatum Romam mittimus, ut supplicem nostrum libellum, — justas nostras querelas et petitionem constitutionis armeni ritus in Transsilvania Episcopi continentem, — Sanctissimo Domino nostro Pio IX. gloriose regnanti Summo Pontifici nostrum omnium nomine exhibere bonum et utilitatem Ecclesiae nostrae apud Sanctam Sedem Apostolicam Romanam, et si ita adjuncta tulerint, in ipso quoque Concilio oecumenico, — pro contestato suo in rebus gerendis zelo, dexteritate et prudentia — procurare et promovere valeat Idcirco infrascripti Ecclesiae . . . Parochus et fideles armenae nationis et ritus praenominatum Christophorum Lukácsi praesentium tenore litterarum plena — nostrum omnium et parochiae nostrae nomine — agendi instruimus facultate, atque Sanctissimum Dominum ac Sanctam Sedem Apostolicam Romanam, prout et omnes illos, ad quos eundem in causa ritus et Ecclesiae armenae venire et se convertere contigerit, innoxissimis oramus precibus, ut eundem tanquam nostrum Repraesentantem benigne excipere, admittere et exaudire dignentur.

1930—1871 sz. Elnök polgármester bemutatja és felolvastatja teljes szövegét azon — a római szentszékhez intézett — latin szerkezetű kérésnek, melyet esperes-plebános főtisztelendő Lukácsi Kristóf ur javaslatképpen a városi közgyűlés elé a végett kért terjeszteni, hogy azt elfogadása esetében magáévá tevén a gyűlés, annak s városi közönség nevében való aláírására elnök és jegyző atyánkfiait hatalmazza fel, kijelentvén, hogy azt Rómába még ezen a télen maga szándékszik felvinni; és hogy a dotatio alapjául maga a plebános úr egy húszezer frt értékű fekvő birtokot szánt azokon kívül, melyek a városi közönség által eddigelő már felajánlottak, miről az ajánlékozási oklevelet is kiállítandja.

A szerkezetet a gyűlés egész terjedelmében igen jellesnek és olyannak találván, mely a püspökség szükségességét s jogosságát teljesen kimutatja, és a városi közgyűlés részéről is többször kifejezett óhajtást niven tolmácsolja, — azt nemcsak osztatlan tetszéssel fogadja, hanem esperes-plebános főt. Lukácsi Kristóf urnak, az ügy előmozdítása érdekében evvel is tanúsított buzgalmaért és áldozatkészségeért jegyzőkönyvileg hálás köszönetét fejezvé ki, elnök és jegyző atyánkfiait, a bemutatott kérvénynek, — mit a közönség egész terjedelmében elfogadott — vala-

mint ezen kérvénynek előmozdítása czéljából a városi közönség nevében kiállítandó felhatalmazványnak aláírására ezennel felhatalmazza. Szamosújvár szabad kir. város közönségének decz. 12-én 1871. tartott közgyűléséből: Simay (Gergely) polgármester, Gopcsa Joachim tanácsos, ifj. Simay Tivadar képviselő, Voith (Márton) főjegyző.

*

Itt közlöm előbb az ajándékozási oklevelet, azután a pápához intézett kérést.

I.

Ad Nr. 1930. 1871.

Alapítványi Oklevél.

Tekintve azt, hogy Erdélyben egykor virágzott örmény kath. püspöki szék restauratioja iránt az örm. kath. községek által 1868-ik évben a Magyar kir. Vallás- és Oktatásügyi Ministeriumba beadott kérelem mind mai napig még nem láttatott el. Tekintve azt, hogy az ismételt kísérletek, melyek országgyűlési képviselőnk Simay Gergely által tétettek: az állam pénztárából örmény kath. cultusz-célokra bizonyos összeget nyerni, eredmény nélkül maradtak. Tekintve végre azt, hogy egyetlen vívmány, melyet több évek lefolyása alatt egyházi téren tennünk sikerült, az: hogy az örmény kath. egyház az 1868-ik év December 2-án alkotott erdélyi Unio törvényben becikkelyezettett, önkormányzati joggal felruházottat és egyenjogúvá nyilvánítottat a Magyar- és Erdélyhonban létező többi egyházakkal és vallásfelekezetekkel, és hogy az önállóság, melyet a jelzett törvény számunkra biztosít, csakis úgy eszközölhető, ha egyházunk felszabadulva azon természetellenes és nyomasztó viszonyból, melyben jelenben az erdélyi latin szertartású püspöki székhez tényleg áll, saját kebeléből választott püspökkel birhat. — Miután örmény nemzeti egyháznak felszabadítása, és az öt megillető önállóságnak számára leendő megszerzése képezte eddig is életem feladatát, kész levén most is a mondott szent cél elérhetése tekintetéből bárminémű tölem kitelhető áldozatot hozni, az Erdélyben újból felállítandó örmény kath. püspökség esetleg vicariatusság alapjára szentelem és ezennel felajánlom Belső-Szolnok-megyei czoptelki husz ezer osztr. értékű forintot érő fekvő birtokomat, s jelen írásom által kötelezem magamat:

1-ör. Hogy azon naptól fogva, midőn Szamosújvárt az örmény kath. püspökség, esetleg vicariatusság újból felállítatik, a czoptelki jorzágot az örmény püspökség dotatiójára mostan akkorra átadom, joga levén a felállítás napján az örmény püspökségnek jelen kötelezésemnél fogva az átadott czoptelki birtokot magára telekkönyveztetni.

2-or. Szándékom levén 20 ezer forintos dotatiót tenni, ha netán a püspökség felállítása alkalmával a czoptelki határon fekvő jorzág a megnyert és hozzá esatolandó erdő és legelő részekkel, az abban létező épületekkel és egyéb fundus instructussal, melyet hasonlólag átadok, — husz ezer forintot egy bekövetkezendő becsü véghezvitele következtében nem érne, — kötelezem magamat a hiányzó öszveget husz ezer forintig kipótolni, — ellenben, ha a czoptelki határon fekvő jorzág a püspökség beigtatása idején mindennemű rajta találtató fundus instructussal husz ezer forintnál többre becsültetnék, a felül levő öszveg is átmegyen a püspökség dotatiójára. — Önként értetődvén, hogy ezen esetben egyéb, a többször mondott határon kívül vagy éppen Szamosujvárt birt fekvő és felkelhető vagyonom ezen felül ajánlott öszveg rovataba nem vonható, hanem erről külön és szabadon intézkehetem.

3-or. Addig, míg a püspökség felállítatnék, az ezennel püspöki alapra adományozott czoptelki jorzágnak jövedelme szabad rendelkezésemre marad, azonban annak tulajdon jogáról sem életben, sem végrendeletileg, kivéve az alább következő 5-ik pont alatti esetet, nem intézkehetem, önként értetvén, hogy ha azt tennem, az érvénytelen lesz.

4-er. Ha az én életre a püspökség esetleg vicariatusság fel nem állítatnék, a czoptelki jorzág adassék haszonbérbe és jövedelme évenként tőkésítették; az ekkép begyült tőke és kamat szolgáljon a felállítandó püspökség szükségeinek fedezésére. Kezelésé pedig a jorzágnak és jövedelmének halálom után a püspök kinevezéseig, a helyi örmény szertartású plebánusra és papságra bízom; ugyancsak ő fogja képviselni annak tulajdonosát a püspökség létrejöttéig; mely fáradságáért évi száz forint oszt. ért. honorariuma leend a jorzág jövedelméből.

5-ör. Ha a püspökség esetleg vicariatusság teljességgel fel nem állítatnék és az még életben kimondatik, a czoptelki jorzág visszaesik és marad szabad rendelkezésemre, úgy azonban, hogy ha halálom előtt arról végrendeletileg máskép nem intézkezném, álljon az itt következő 6-ik pont.

6-or. Ha Isten Ő Szent Felsege elébb szólitana ki az életből, sem hogy az örmény püspökségi kérdés végleg eldöntetnék, a czoptelki jorzág kezeltessék tiz egymásután következő éven át a 4-ik pontban leirt mód szerént. Ha ezen tiz év alatt is szorgalmas utánjárás után a püspökség fel nem állítatnék, az alapítvány maradjon meg ugyan továbbra is örmény püspöki alapnak; hanem annak jövedelme valamint a tiz év alatt tőkésített évi haszonbéri pénzek és azok kamataiból keletkezett öszvegnek évi kamatja osztassék azután három egyenlő részre:

Annak egy részét kapja az általam Szamosujvárott alapított Szent-Gergely nevét viselő árva-intézet; — egy harmadát kapják az erdélyi örmény szertartású egyházak és azok lelkészei; — a megmaradt harmad rész végre legyen az erdélyi örmény egyházak

kántoraié, segrestyéseié — és harangozóié, kik azt egyenlő részben felosztandják.

Ezen alapítványomat örmény katolikus hitfelekezeti alapnak nyilvánítom és örmény egyházi vagyonnak kívánom tekintetni, és mint olyant kezelteni minden időben, miért is annak tulajdonosát püspök létében a püspök vagy vicarius, annak nem létében a plebános képviseli, ugyancsak ők fogják a kegyuri jogot is gyakorolni.

Miről adom ezen sajátkezüleg aláírt alapítványi okiratomat a felkért tanúk előtt azon kijelentéssel, hogy ezen okmány három egyenlő példányban állittatván ki, egyike az örmény püspökség visszaállítása iránt Ő Szentségehez IX. Pius pápához intézett folyamodáshoz mellékeltessek; másik a szamosujvári közönség, harmadika végre az örmény katolikus szamosujvári papság levél-tárában őriztessek meg. — Szamosujvárt December 12-én 1871.

Lukácsi Kristóf
plebános.

Mint tanúk:

Gopesa Joachim
városi tanácsos.

Govrik Tivadar
városi tanácsos.

és Voith Márton
városi főjegyző.

II. A szentséges pápához intézett kérvény.

Beatissime Pater!

Sanctitas Vestra ad Concilium Oecumenicum Vaticanum convocare dignata est omnes quotquot in Orbe terrarum existent Ecclesias christianorum, cujuscunque illae essent confessionis aut ritus. Sola Ecclesia Armenorum catholicorum Transsilvaniae carebit hoc Fidei suae solatio ut in universali totius Ecclesiae conventu suum habeat repraesentantem, qui bonum Ecclesiae suae procuret et jura defendat.

Hujus tantae nostrae calamitatis causam in eo repositam esse advertimus, quod dum ceterae omnes per Orbem Ecclesiae, quae Catholico censentur nomine sui ritus habeant Episcopum, nos soli eo destituamur, atque in tristi hoc orbitatis statu nos ipsi: Armeniae scilicet nationis et ritus clerus populusque cogimur esse solliciti de Ecclesiae ritusque nostri conservatione.

Ad sedecim usque viginti mille Armeni catholici, qui actu in Transsilvania et adjacentibus partibus Hungariaeveniuntur formam praeseferrunt gregis dispersi, cui nullus adest Rector, qui eorum curam gerat; nullus Pastor, qui vocem ovium harum intelligat; quare maxima eorum pars a patriis ritibus est avulsa. Qui avitum ritum exercent Armeni, ad restantes adhuc quatuor parochias restricti aegre admodum se se sustentant. Inter illos etiam deest in Ecclesiasticis unitas, deest in cultu divino uniformitas, deest enim superior Ecclesiasticus proprii ritus, et ni periclitanti huic Ecclesiae de distincto, Armeni ritus Episcopo provideatur, brevi penitus deficiet, cum ingenti rei catholicae detrimento et non minori compromissione Sanctae Sedis Apostolicae Romanae.

Patres nostri dum ejurato sub finem Saeculi XVII-mi auspiciis Sanctae Sedis, schismate, unioni cum Ecclesia Romana nomen dederunt, id ea, sub expressa conditione fecerunt, qua nostris his diebus hierarchia et ritus Armenus salva illis ac integra post unionem permaneant

Stetit quidem in principio intenta Hierarchia et ritus. Suum quippe habuit Ecclesia Armenorum Transsilvaniae primum quidem Episcopum Dioecesanum, dein Vicarium Apostolicum Episcopali insignitum ordine et jurisdictione; at vero non diu haec nostra duravit felicitas, defuncto enim Anno 1715 Oxendio ultimo Armenorum Episcopo, Episcopi Transsilvaniae latini ritus, nihil intentatum reliquerunt quo armenos catholicos sui ritus Pastore orbatos sui redderent juris et suae annecterent Dioecesi. Quod ut facilius consequerentur conatibus Armenorum suae gentis et ritus obtinendi Episcopum sese omni virium nisu opposuerunt. Itaque conversionis Armenorum sinceritatem, Fidei integritatem et intentionis puritatem Viennae aequae ac Romae suspectam reddiderunt. Quibus rebus Summorum terrae Principum et Regum Apostolicorum prae-habitas circa Armenos optimos intentiones irritas effecerunt

Monumenta quippe litteraria tabularii Ecclesiae Nostrae irrefragabile perhibent testimonium Carolum VI-tum Imperatorem Episcopatus armenici in Transsilvania restaurationem edito speciali in eam rem Diplonate decrevisse, imo etiam fundum aliquem pro intertentione Episcopi constituisse. Haud absimiliter constat Ejus filiam atque in Regno successorem gloriosae memoriae Regiam Hungariae Mariam Theresiam predictam piam Patris sui Caroli VI-ti voluntatem effectui dare non una vice intendisse atque eo jam perduxisse apud Sanctam Sedem Apostolicam, ut non nisi Episcopi superesset denominatio.

Impediverunt quidem Episcopi Transsilvaniae ne distitutus pro Armenis nominaretur Episcopus, verum efficere non potuerunt, quantumvis multum adlaborassent; ut a Santa Sede Apostolica directam in Armenos Transsilvaniae obtinerent missionem et jurisdictionem Hanc quippe Santa Sedes sibi semper retinuit exercitque per Sacram Romanam Propagandae Fidei Congregationem.

Sancta Sedes Apostolica novam hanc Ecclesiae Catholicae in Transsilvania acquisitionem tanquam per opportunam missionem Stationem ad propagandam unionem et catholicam veritatem inter numerosos Armenos Schismaticos in provinciis Danubianis atque in Oriente habitantes, singularis Maternae pietatis et benevolentiae signis est prosequuta.

Itaque Missale et libros liturgicos in usum Ecclesiae Armenae Transsilvaniae Romae typis Collegii de Propaganda Fide imprimi curavit. Apostolicos ad eam propius invisendam deputavit Visitatores. Clericos sacerdotio juxta ritum armenum initiandos in celeberrimo totius Orbis Collegio Romano suis sumtibus educavit; e

quibus deinde plures ad exterarum deputavit Missiones in Chersonesum Tauricam, in vicinam Moldavian, Valachiam et Bessarabiam. Denique nihil non egit, quo ritus Armeno-Catholicus apud Armenos Transsilvaniae in sua integritate et puritate conservaretur. Arctior haec Armenorum Transsilvanorum cum Sede Apostolica relatio stetit usque ad tempora Josephi II-di, sub quo in sequelam infaustorum principiorum, quae tum invaluerunt, omnis quidem communicatio cum Sede Romana restricta, Armenorum vero penitus est interscissa.

Qua Ecclesiae Nostrae calamitate, Episcopi Transsilvaniae in rem suam usi, jurisdictionem suam in Armenos, absque Apostolica Missionis propria auctoritate extenderunt.

Atque utinam arrogatam sibi taliter potestatem exercuissent in aedificationem et non in destructionem Ecclesiae nostrae, at vero facta hoc ultimum testantur.

Initium quippe singulari huic administrationi datum est a divisione, nexus omnis ecclesiarum Armenarum inter se atque unitas sublata. Sacerdotes noverca manu instar privignorum filiorum Dioecesis tractati, itaque onera ferre, emolumentis Dioeceseos carere coacti.

Non Clerici ritus Armeni, nisi pro se solvissent, studiorum causa ad seminarium recepti. Non titulus illis ordinationis datus, sed hunc ipsi sibi procurare coacti, non sumtus illis ad sacros ordines ritu Armeno Viennae aut Leopoli suscipiendos suppeditati.

Non denique sacerdotes morbo et aetate fracti sublevati, sed sorti suae relictis, in residuos vitae dies in summa rerum omnium penuria exigere necessitati. Atrocitatem facti hujus atque injustitiam auget illud, quod ad fidem Documentorum authenticorum, quae prae manibus habemus indubie constat, Armeni ritus sacerdotes ad fundum nascentis et deficientis Cleri Dioecesiani tum vita comite summas non temendas contulisse, tum ex postuma eorum substantia certam partem in rationem dictorum fundorum esse detractam.

His accesserunt diversae constitutiones episcopales: quibus exercitium ritus Armeni diversimode est arctatum et circumscriptum. Imprimis Armeni numerosi, qui in circumsitis parochiis Armenis, vicis et oppidis sedes fixerunt, a proprii ritus Ecclesiae, ad quam spectata sua origine pertinebant abstracti, parochorum latini ritus subjecti sunt jurisdictioni; remotius habitantes nullo excepto sunt latinisati. Proles utroque parente Armeno natae, in defectu sacerdotis armeni ritus, ritu latino baptisatae, Ecclesiae latini ritus declaratae sunt fideles. Matrimonia inter armenos in civitate Armenopolitana, et locis proximis, non attentata reclamatione proprii parochi armeni ritus, coram administratione parochiae latinae ordinis S. Francisci celebrata sunt. E quibus quidem matrimoniis, intra breve tempus, plane duo matrimonia, quod ea contracta fuissent cum impedimentis dirimentibus, cum ingenti scandalo et sacramenti profanatione sunt dissoluta.

Interim nolumus molesti accidere Sanctitati Vestrae, uberiore malorum nostrorum narratione, luculentissimam eorum praebent adumbrationem libelli historici argumenti, lingua latina et hungarica exarati, heic reverentissime adnexi. Sed vel ex adductis sufficienter apparet, quanto in discrimine versetur, ecclesiae et ritus Armeni in Transsilvania existentia.

Preces, obsecrationes et obtestationes saepius interpositae ad sistendam indignam prorsus atque injuriosam cum clero et ritu armeno agendi rationem effectum caruerunt. Provocationes ad sacros Canones et Summorum Pontificum constitutiones editas pro tuendis ritibus orientalibus, insuperhabita imo cum indignatione acceptae.

Is ex clero nostro, qui vocem quandoque attollere pro ritus defensione ausi sunt, injuriis sunt affecti, traditores ex advenso titulis et honoribus aucti.

Pronum est ex his Beatissime Pater! intelligere, oeconomiam universam quam Reverendissimus Ordinarius Transsilvanicus cum Armenis sibi obnoxiiis adhibendam censuit, eo fuisse directam, ut ritus Armenus in hac patria penitus exstirparetur et residuae adhuc dicti ritus parochiae et populus Dioecesi annecterentur, ut jure cum Jeremia dicere possimus: »Misericordiae Domini quia non sumus consumpti.« Armenae itaque nationis clerus populisque, quem praedicti conatus eorumque tendentia minime latebat, cum patrios suos ritus et avitas Ecclesiae suae institutiones, quibus religiosa adhaeret devotione, in praesentissimo excidionis periculo versari videret, nec aliud suppeteret, iis conservandis aequae opportunum medium, consilium iniit: restaurandi, qui olim in Transsilvania viguit armenici episcopatus, atque hac ratione praehabitam cum Sancta Sede Apostolica intimam unionem et directam relationem restabiliendi.

Hoc fine exhibita anno 1868 Regio Hungarico cultus et Institutionis Ministerio petitione, prae laudatum Ministerium enixissimis exoravit precibus, ut justis nationis Armenae precibus annuere faxere suaque interposita opera apud Caesarem Regiam apostolicam Majestatem Regem Nostrum Clementissimum efficere dignaretur: ut Eadem Caesareo Regia Majestas decretam a gloriosae Memoriae Majoribus Suis, Carolo VI-to et Maria Theresia Episcopatus Armenici in Transsilvania restorationem et dotationem benignissime effectui dare dignaretur.

Piis nostris conatibus non defuit Divina benedictio. In publicis quippe Regni Hungariae Comitibus Lex est condita et per suam Caesareo Regiam Apostolicam Majestatem die 6 Decembris Anni 1868 sanctionata, qua Ecclesia Armena sui juris est declarata, atque omnibus iis juribus et libertatibus donata, quibus receptae in Regno Hungariae Religiones ritus et confessiones gaudent. Iam vero Ecclesia Armena in Transsilvania esse sui juris atque ab alia, cujusvis ritus et confessionis Ecclesia in cultus sui

exercitio independens nonnisi tunc et sic esse poterit, si quemadmodum aliae Ecclesiae ritus et confessiones ita et ipsa proprium habeat hae gentis et ritus Episcopum; quominus itaque predictae legis fruamur beneficio, Episcopi nos impedit defectus.

Huic defectui ut per constitutionem Episcopi Armenici medela adferatur a paterna gratia et benignitate Sanctitatis Vestrae filiali cum devotione enixissimis oramus precibus.

Ad Ecclesiam Romanam magnam hanc gentium matrem et magistram propter potioem Ejus principalitatem omnis recurrit Ecclesia Christianorum. Ad hanc recurrimus nos quoque devotissimi Ecclesiae Romanae filii et fideles in angustiis et necessitatibus nostris, recurrimus autem pleni bonae spei atque fiduciae confisi causae nostrae bonitati et aeqtati, ac una conscii debilitatis nostrae quam nisi piissimae matris Ecclesiae Romanae suffulciat benevolentia, sublevet pietas, protegat justitia et aequitas, non obstante causae nostrae sanctitate et justitia, succumbendum nobis esse probe perspicimus. Ideirco sublatis ad Coelum manibus cum Sancto Petro oramus supplices. »Domine salva nos, quia perimus!«

Sola Sancta Sedes Apostolica Romana, in specula universae Ecclesiae constituta novit ritus Orientalis armenici conservationem metiri, et aestimare ex utilitate Ecclesiae universalis; dum Episcopus particularis Ecclesiae, eundem, secundum angustos Dioecesis suae limites dijudicat, quo fit ut privatis respectibus et propriis commodis magis, quam bono Ecclesiae intentus, multa committat in particulari, quae universali Ecclesiae nocent. Cujus rei luculentissimum sane praebet documentum, desolata Ecclesia armenae in Transsilvania conditio. Iam vero diu vix potest, quantum noverea haec agendi ratio, cum armenis Ecclesiae Romanae unitis, rei catholicae, signanter, negotio sanctae unionis apud armenos schismaticos per totum Orientem nocuerit. quantum ad obfirmandum eorum in schismate et erroribus animum contulerit.

Non patiatnr Sancta Sedes ut Orientales, qui rituum et consuetudinum suarum sunt tenacissimi, nostro exemplo ab unione deterreantur. Non patiatnr ut nostro exemplo possint comprobare, haud carere fundamento, consuetas eorundem in Ecclesiam Romanam criminationes, quasi Sancta Sedes non alio ex fine schismaticis ad unionem perducendis in Oriente insudaret, quam ut eos mox linguae, ritu et hierarchia exutos latinae adnectat Ecclesiae.

Non patiatnr Sancta Sedes Apostolica ut dum hierarchia et ritus Armenus refloriscit in Oriente, deficiat in Occidente, dum in oriente novae exurgunt sedes episcopales, pro Armenis unitate fidei Ecclesiae Romanae junctis, in occidente etiam illa, quae aliquando exstitit, supressa permaneat, dicique jure possit res armenorum catholicorum, quoad regimen ecclesiasticum, pejore loco positas esse in Regno Christianorum ac in regnis infidelium, atque signanter Armenos Catholicos Transsilvaniae, eo quod abjurato

schismate amplexi fuissent unionem cum Ecclesia Romana tulisse gravem sane poenam amissionis quippe hierarhiae suae nationalis. Absit Beatissime Pater ut tale quid vel cogitari quidem minus adhuc dici jure posset. Verum negari nequit, recogitanti multiplices sane injurias et vexationes, quas in defectu proprii Episcopi toleramus ultro se offerre cogitationem. Quod si Patres nostri in schismate et erroribus permansissent, salva nobis utique nostra permansisset hierarchia. Certe Ordinariatus Transsilvanicus nullam se se in negotia armenorum ingerendi habuisset ansam atque occasionem.

Sanctissime Pater! In civitate Armenopolitana recentioribus temporibus Episcopi graeco catholici constituta est Sedes. Nos tametsi de incremento praedictae Ecclesiae gratulemur, optassemus tamen Sedem hujus Episcopatus defigi in loco nobis minus importuno praesertim cum locus alius magis idoneus in centro novae Dioecesis inveniri facile potuisset.

Celare enim non possumus, quod erectio praefatae Cathedrae in civitate armena, ab armenis condita atque ab armenis potissimum inhabitata, in qua olim armeni ritus resedit Episcopus, praeterquam quod in se sit ominosa, sensum doloris nostri, aliunde satis magnum quod proprii ritus careamus Episcopo, nimium quantum anxio.

In hoc quippe eventu singulari non possumus non advertere manifestationem, quamdam vilipensionis Ecclesiae armenae, qua eadem infra ceterarum Ecclesiarum deprimitus conditionem et dignitatem atque sorti Ejusdem aliunde satis afflictae nova additur afflictio.

Rebus nostris omni ex parte taliter desolatis consuli et conservationi Ecclesiae et ritus armeni inter tot pericula eidem undique instantia prospici aliter nequit, nisi hierachiae restauratione.

Itaque Sanctitatem Vestram et Sanctam Sedem Apostolicam instantissime oramus, ut siquidem, quod minime dubitamus interest Ecclesiae catholicae, ritus armeni in Transsilvania conservatio, propter conversionem armenorum Orientalium a sacris catholicis alienorum, tum vero Ecclesia dicti ritus, e depresso et desolato in quo actu existit statu relevetur, atque in pari cum ceteris diversorum rituum Catholicis ecclesiis, intuitu hierarchiae collocetur loco et dignitate, ut siquidem stat, stet ut decet Ecclesiam religioni christianae coaevam et a Sancta Sede approbatam, administretur eidem justitia, liberetur ab oppressione aliena atque detur ei Episcopus e propria gente et ritu, qui linguam et liturgiam Ecclesiae nostrae intelligat, qui fidei puritati, ritus integritati et cultus divini uniformitati invigilet. Quem nos Patrem appellare possimus, qui jura Ecclesiae nostrae apud Sanctam Sedem Apostolicam et coram Dicasteriis defendat. Qui nos Ecclesiamque nostram in concilio oecumenico repraesentet.

Valde enim triste esset Sanctissime Pater, si dum generale celebratur concilium, ut si quae, temporum iniquitas Ecclesiae in-

flixi vulnera sanarentur, Ecclesia Armena Transsilvaniae, Ecclesiae Romanae Fidei unitate conjuncta, queri jure merito posset, se ad universalem hunc Ecclesiae Catholicae conventum se ne admissam quidem, minus adhuc copiam eidem factam esse, ut justas suas querelas, quae promptam exposcerent medelam, effunderet fiducia-liter in sinum Sanctae matris Ecclesiae et communis fidelium Christianorum Patris, summi Pontificis.

Quin imo suavissimam spem fovemus, fore: ut quod favente coeptis nostris supremo numire, a civili obtinimus potestate, ut Deputatos nostros pro Ecclesia Armena Transsilvaniae verba facientes in publicis Regni Hungariae comitiis benigne exaudiret, et agnita causae quam defendebant aequitate, legem Ecclesiae Armeno-Catholicae favorabilem conderet; Id ipsum a suprema potestate Ecclesiastica in spiritu Sancto in concilio congregata tanto a fortiori obtineamus, quod causa quam propugnamus sit pure ecclesiastica, respiciat bonum et emolumentum Ecclesiae universalis, tendat ad majorem Dei gloriam et salutem animarum ac una involvat honorem et reputationem Sanctae Sedis Apostolicae Romanae.

Dum itaque iterato atque de genu supplices oramus Sanctitatem Vestram ne nos Ecclesiamque nostram in tanti momenti negotio destituere dignetur. Apostolicam Sanctitatis Vestrae imploramus Benedictionem, atque paternae gratiae et benevolentiae inplorissime commendati profundissimo cum venerationis cultu inter oscula sacrorum pedum emorimur.

Sanctissimi Domini Nostri

devotissimi filii et fideles.

Lukácsi kimerítő élet-rajzát közzétettem Szamos-újvár város kath. algymnasiumának „Tudositvány“-ában (1876). Ezen kívül 1893-ban, az „Armenia“-ban egy egész Lukácsi-füzetet adtam közre. (L. „Armenia“ 7. évfolyam 325—412 lap). Levelezéseinek egy részét már közre adta az „Armenia“; a többi pedig nemsokára következni fog.

*

Lukács. Keisiofz

14. Fejezet. *Kopár Simon.*

$\frac{3474}{1876}$ sz. D. a J. Kr.

Tekintetes Nemes városi Tanács!

Főtisztelendő Lukácsi Kristóf szamosujvári örmény szertartású plebános és Szolnok-kerületi esperes mult hó végén az Urban kimulván, ez által az említett plebánosi állomás jogilag és tényleg megüresedett. Nekem pedig legfőbb ohajtásom abban áll, hogy ezen kitünő egyházi hivatal törvényes uton, érdemes és alkalmas egyénnel minél hamarább betöltsék.

Annakokáért, felszólítom ezennel a Tekintetes Nemes Tanácsot, hogy a t. választott közönség által az őt illető kegyuri jognál az ürességbe jött plebánosi állomásra a szabályszerű hármias kijelölést megtételni s azt hozzám fölterjeszteni sziveskedjék.

Egyébiránt őszinte szives hajlandósággal maradok a Tekintetes Nemes Tanácsnak Károlyfehérvártt 1876. november 8-án elkötelezettje Mihály püspök.

Mivel e tárgyban a város 1877. ján. 29-ig mit se tett; a püspök a mondott napon a következőket irta a tanácsnak:

$\frac{333}{1877}$ szám. D. a J. Kr.!

Tekintetes Nemes városi Tanács!

Volt szerencsém mult évi November 8-án 3474 sz. alatt kelt iratomnál fogva felhívni a Tekintetes Nemes Tanácsot a Plébános választásának szabályszerű keresztülvételére. Nincsen tudomásom arról, hogy micsoda intézkedés történt a választás eszközzésére, vagy hogy mi okból halasztatott ily hosszúra a választás tényleges megejtése. Azomban arra kívánom a Tekintetes Nemes Tanácsot egész tisztelettel figyelmeztetni, hogy az egyházi törvények értelmében, ha a patronus bizonyos idő alatt (a kisebb javadalmaknál három hónap) választási jogával nem él, a devolutio esete áll be és a püspök tetszése szerint nevezhet plebánost. Itten, ha az elhalálozás napját (okt. 24) vesszük kiindulási pontul, a három hónap már letelt; ha pedig a választás megtételére való hivatalos felszólítás

datumát (nov. 8), akkor is néhány nap múlva lejár a három hónap. Ezt figyelemben tartva, illő tisztelettel felhívom a Tekintetes Nemes Tanácsot, miszerint sziveskedjék engem sietve értesíteni arról, hogy miképen intézkedett, vagy szándékozik intézkedni a plebános-választást illetőleg 3 hogy én is tájékozhasam magamat a további teendőkre nézve s hogy esetleg jogommal élhessek.

Egyébiránt őszinte szives hajlandósággal maradok a Tekintetes Nemes városi Tanácsnak Károlyfehérvártt 1877. ján. 29. elkötelezettje Fogarasy Mihály.

Erre a város gyűlést tartott. A határozat vonatkozó része így szól:

Az alólirt napról ^{2127—1876}_{21—1877} sz. a. kelt határozat értelmében a hármás kijelölés határnapjául folyó hó 10-e tüzetvén ki, erről Püspök úr ö Nagyméltósága a tanács útján értesítettetni határoztatik.

Szamosújvár sz. kir. város képviselőtársaságának 1877. febr. 3-án tartott közgyűléséből: Osztian főjegyző.

Egyúttal ugyanez a gyűlés felirt a püspökhöz is: . . .

„Kérjük tehát ez okon Nagyméltóságodat, hogy a plebánosi állomás betöltésére vonatkozó magas elhatározását e kijelölés megejtéseig — melynek eredményét annak idejében Nagyméltóságoddal sürgösen tudatni kötelességünknek tartandjuk — elhalasztani kegyeskedjék.“ (Vár. lev. febr. 3. 1877—366 szám).

A választás (= kijelölés) febr. 10-én történt meg:

Szám 31 — 1877. Elnök atyánkfia előterjeszti, miszerint a folyó hó 3-án tartott közgyűlésnek 22. jegyzőkönyvi számú határozata értelmében

Kopár Simon.

az összehívott jelen közgyűlés leendő hivatva a múlt év okt. 24-én elhunyt Lukácsi Kristóf feledhetlen emlékü

szamosújvári örmény szertartású plebános helyének betöltésére megkivántató s a város közönségét, mint az örmény egyház kegyurát megillető hármás kijelölés megejtésére; felhívja ennél fogva a közgyűlés tagjait, hogy szavazatlappjaikat, melyeknek egy jelölt nevet kell tartalmazniok — az ő, valamint gazdasági tanácsos Govrik Tivadar és főjegyző Osztían Kristóf személyeiben megalakult szavazatszedő bizottságnak adják be.

A közgyűlést alkotó 47 szavazó jogosult tisztviselő és képviselő által beadott ugyanennyi szavazatlappból szamosújvári örmény szertartású segédlelkész és plebános-helyettes: Kopár Simon 21-et, — szamosújvári örmény szertartású segédlelkész és gymn. tanár Bárány Lukács 18-at, végre szamosújvári örmény szertartású segédlelkész és gymn. tanár Csákány Adeodat 7-et nyervén, egy szavazatlap pedig üresen adatván be, a hármás kijelölés, a szavazás fennebbi eredményének megfelelőleg erd. róm. kath. Püspök úr Ő Nagyméltóságához a tanács útján felterjesztetni határozzatik.

Szab. kir. Szamosújvár város képviselőtársaságának 1877. febr. 10-én tartott közgyűléséből, kiadta Osztían főjegyző (Vár. lev.)

Ezt a kijelölést 1877. febr. 15-én tartott üléséből küldötte fel a tanács. A felirat a többek között ezeket mondja:

„Képviselő-testületünk részint a veszteség fölötti fájdalom benyomása alatt, mely veszteség örmény nemzetünket s városunkat egyaránt sújtá, részint a közbejött politikai szervezés által akadályozva, e különben is nagyfontosságú és sokoldalú meggondolást igénylő kegyúri jog gyakorlását kissé tán huzamosabb idő közbejöttével folyó hó 10-én tartott közgyűlésében vette fogamatba, a midőn is a szabályszerű hármás-kijelölést a szép számmal egybe gyűlt képviselői tagok szavazataival megállapítván, az eredménynek Nagyméltóságod elé leendő terjesztésével tanácsunkat bizá meg.

Kisebb közlemények.

Gyergyó-Szt-Miklósról látogatóba, illetőleg haza jött két kedves barátunk: Görög Joachim örmény kath. plebános és Merza Kristóf gazdag kereskedő. Mindkettő városunknak szülöttje. Merza még az ötvenes évek elején ment el innen Gyergyó-Szt-Miklóstra, hol akkor édes bátyja örmény kath. plebános volt. Ott becsületességével, ügyességével, szorgalmával nagy vagyonra tett szert. Eltávozása óta most másodszer jött haza. Görög plebános 14 év óta van Szent-Miklóson. Ez alatt háromszor látogatott meg minket. Alig van Szekelyföldön pap, kit hívei úgy szeretnének, mint szeretik Görögöt. Megérdemli. Jó pap, irodalmi ember, talpraesett szónok. Szépen előadott gyönyörű magyar egyházi beszédeit mindig nagy közönség hallgatja. De rögtönzött beszédei, felköszöntései is, melyeket a gyakori összejöveteleken, társaságokban mond, mindig sikerültek. Pap és nem — politikus. Idejét a templomnak, az iskolának és szeretett híveinek szenteli. Ebből a mindig jól felhasznált időből szakított egy kis — alig nélkülözhető — részt, hogy meglátogasson a Merza tarsaságában minket és megesse a Szamosújvár közelében fekvő Esztény helységben egyik rokonát: dr. Gogomán Antal ügyvédet. Kedves barátunk megérkezése után másnap a feszület-oltáránál misét mondott itt nyugvó néhai jó atyja lelkeért; délután pedig — Merza kívánságára — kimentünk a közellevő Mikolába: a Szűz-Mária kegyképéhez. Itt a derék plebános előbb rózsafüzért, azután litániát mondott; a búcsújárók imádságainak elvégzése után pedig karban elénekelt lélekemelő örmény dallamú énekkel bucsúztunk el a Máriától. Ozsona után még bementünk a régi templomba is, hol az ájtatos Merza — térden állva köszönte meg a Szűz-Máriának azt a kegyét, mely 70 év után még egyszer elhozta őt csodatevő képéhez. Harmadnap távoztak el. A vasútnál azt a határozott ígéretet tették, hogy minél hamarabb nemesak ők, de a gyergyó-szet-miklósi atyánktiai közül még többen meglátogatják városunkat. Hozza Isten körünkbe!

Hatvan év előtt, — a mint az 1839. évről, a pesti Trattner-Károlyi-féle könyvnyomtató-intézetben kiadott, s kezünk közt levő „Magyar Hazai Vándor” című naptár adatai között olvashatjuk, a tiszántúli megyék tiszti névtárában számos örmény névvel találkozunk. És pedig: az arad-megyei tisztkarban: másodalispán: Török Gábor, főügyész Kiss Gergely, táblabíró Lázár Lázár, esküdt Dániel Lukács, aiszolgabíró Dániel István, — a békés-megyei tisztkarban: alispán Novák Antal, főjegyző Kiss János, főügyész: Lengyel Márton, tiszti ügyész Farkas Gábor, fő-útbiztos Placcintar Gergely (főszolgabírói ranggal), tiszteletbeli főorvos Csásusz Lajos, esküdt Kiss Péter, főszolga-

bíró Simay Kajetán, — Biharmegye tisztikarában; esküdt Hankovics György (később központi szolgabíró), alszolgabíró Jakabfy Joachim, — Csanádmegye tisztikarában: táblabíró Dániel János, aljegyző Dániel Antal, főorvos Mesko János, esendbiztos Kövér István, — Krassó megye lugosi járásában: főszolgabíró Jakabffy Kristóf, — Temes megyében: főorvos rétháti Kövér Márton, főszolgabíró Kövér János, alszolgabíró baraczházi Kápdébó János, (a szent-andrási járásban), alszolgabíró Csiky István (a lipői járásban); esküdtek Csiky Emanuel, Kápdébó János, Csiky József, — végül Torontál-vármegyében (hol azon időben a főispáni állás üresedésben volt) első alispán: bobdai Gyertyánffy Dávid, kir. tanácsos, másod-alispán Karácsonyi László, aljegyző beodrai Karácsonyi Antal (főjegyzői ranggal), főadószedő bobdai Gyertyánffy János, esküdt Dániel Tódor (a nagybecskereki járásban), esküdt szamosújvárnémethi Dániel Kristóf (a törökkanizsai járásban), alszolgabíró: ittebbei Kiss Miklós. — Eme hatvan év előtti névlajstrom eléggé kimutatja, tüzetesebb statisztika nélkül is, hogy az erdélyi részek maroknyi örménysége mily tekintélyes számú kontingenst szolgáltatott már a lefolyt század első felében a magyar haza, s kivált Délmagyarország társadalmának és tisztviselői karának az egyes törvényhatóságok kebelében, — kimutatja továbbá azt, hogy a magyar-örmények már ittlétük első századának lefolyta után mily gyökeresen beolvadtak a magyar nemzet ősi, történetileg assimilálódott elemei közé, — s végül, hogy az erdélyi örmény városokból a magyarországi városokba és vármegyékbe áttelepült örmény elemek, melyek nagyrészt a „magyar nemességet” is bírták, az ottani lakosság körében úgy is mint birtokosok, úgy is mint képzett honoracziórok mily tekintélyes állást foglaltak el már az 1848/49-iki nagy átalakulás előtt is.

Egy szamosújvári orvos emlékezetét tartotta fenn az első magyar amerikai utazó, illetve útleíró: Bölöni Farkas Sándor, (ki a kolozsvári „házsongárdi” temetőben van eltemetve), a század első felében vezetett naplójának emlékjegyzeteiben; hol 1835. év május 16-ról följegyzé, miszerint gróf Bánffy Józseffel Bonczhidára jött — betegen. Ugyanazon év június 2-án írja: „A betegség hamar ágyba teve . . . A gróf oly részt véve járatott utánnam s ápoltatott, a miként egy édes anya ápolgathatná gyermekét. Hozzáteszi: Dr. Demschick (kit úgylátszik Szamosújvárról vittek ki a beteghez) „egy értelmes és résztvevő orvos! . . .”

Irodalom és művészet.

„Kolozsvár ünnepén.” Ily cím alatt lapunk egyik olvasója az alábbi kis alkalmi költeményt küldötte be hozzánk:

„Allottátok-e azt a „barát“-ot,
Mikor így beszélt: „Oh, Testvéreim!...“
Láttátok-e, midőn az égi tűz
Kigyúlt magasztos arczán, szemein?...

Oh, menjeteek csak, hívők, hitetlenek,
Hallgatni őt; siessetek oda!
Kétkedni az örök Igazságban,
Azontúl, többé, nem fogtok, soha.

Kik így szóltek: a Hit' kora lejárt —
Hiába' tesztek, szívetekre, zárt;
Hiába' mind; ám a békóba vert
Szívek, le kek megnyílnak újra, mert —
Daczára tenger-gonoszságnak:
Szentek, közöttünk, ma is járnak!

Uj örmény folyóirat. Varnában (Bulgaria) dr. Pápázián H. Sz. f. évi márcz. 15-én „Sávigh“ (Nyomdék) czím alatt két-hetenként megjelenő irodalmi, tudományos és nemzeti folyóiratot indított meg. A tartalmas lap mindenik hónap 1. és 15-ik napján jelenik meg. Előfizetési ára a külföldiek részére évi 12 franc (6 frt). Czím: Dr. H. S. Papazian (Bulgarie) Varna.

Közgazdasági élet.

A hazai pomologia, illetve a magyarhoni gyümölcsstermelés és értékesítés érdekében, a kir. földművelésügyi miniszter széleskörű közigazgatási akciót kezdemenyezett. Hazánk gyümölcsészetét hatvan millióra menő gyümölcsfaállomány képezi; e számnak, — mint a szakértők mondják — meg kell tiszszereződni és pedig piaczképes fajokkal, hogy számbavehető termelési ág lehessen. A miniszter ezokból mintaszerű gyümölcsösstelepeket és faiskolákat létesített. Az állami kertészetekből eddigelé száztízezer esemete adatott el. Ingyen kétszázötvenezer oltovány osztott ki, főleg kisbirtokosok között, nemkülönbén lelkészeknek és tanítóknak is, a kik irányító hatással lehetnek a népnek gyümölcsstenyészto és kertészkedő hajlamaira. A gyümölcskultura fejlesztésére már eddig létesített kertmunkástanfolyamokat a miniszter még szaporítani fogja; mint a mely intézmény a gyakorlati ismeretek terjesztésére és jó munkaerők megnyerésére tényleg bevált.

Caesarea terményei. Caesarea, mely Kis-Ázsia egyik legjelentékenyebb kereskedő városa, régen nagy kereskedést üzött szőlőfürttel; később nagy mennyiségben festőnövényeket mivelt.

Ujabb időben nagy haszonnal újra a szőlőt és malazsát tenyésztik Caesarea lakosai, kiknek egy kisebb része az eperfát is, mely ezen a vidéken szépen diszlik, termesztik . . .

Mi ujság az örmény világban?

A Sáh és a kátholigosz. Tudva van olvasóink előtt, hogy Ecsmiádzinban (az Ararát közelében) székel a nem-egyesült örmények egyházi feje: a káthoghigosz. Mivel a három részre darabolt Örményország egyik része (Perzsa-Örményország) Perzsiához tartozik, — a Sáh visszatérő útjában elment Ecsmiádzinba, hogy személyesen lássa örmény alattvalóinak egyházi fejét. Okt. 29-én (hétfő) érkezett a Sáh Ecsmiádzinba. K r i m i á n M e g e r d i e s h, a káthoghigosz nagyszerű fogadtatásba részesítette. A híres egyházfő egy egész délutánt együtt töltött a Sáh-val, ki távozása alkalmával az oroszlan- és napnak gyémántokkal disztett rendét ajándékozta Krimiánnak . . .

A romániai örmények. Egy bukaresti levél tanuskodása szerint az odaváló örmények mindent elkövetnek, hogy nemzeti sajátosságait, a ritust és az iskolát nemcsak megtarthassák, hanem azokat az unokákra is változatlanul hagyassák úgy, mint ők az ősöktől örökölték. Mindenekelőtt gondoskodtak arról, hogy ezen intézmények jövedelme szaporodjék: újítják a templomokat és iskolákat, javítják a papok, kántorok és tanítók fizetéseit. Az üdvös mozgalom élén állanak: Althuneán Antal, Ghevonteán Mánug, Thovinszján Gárábéd Aszlaneán Kristóf és mások. Kövesse nemes törekvéseiket ohajtott siker!

A Robert-féle collegium — mint a konstantinápolyi lapok mondják — nov. 4-én ezen intézet alapítójának: dr. Hamlinnak emlékére ünnepélyt rendezett. Ezen az ünnepélyen sok örmény vett részt; mert dr. Hámli egész életén át barátja volt az örményeknek és tanintézete már eddig számos jól nevelt örmény ifjút adott a nemzetnek. Ebből az alkalomból a Konstantinápolyban megjelenő örmény lap: „Büzántion” ezeket mondja: Dr. Hámli halála előtt jóval végrendeletében úgy intézkedett, hogy temetése örmény szertartás szerint örmény nyelven történjék; meghagyta, hogy örmények ássák meg sírját, örmények vigyék ki a temetőbe holttestét . . . Dr. Hámli nemcsak az új-örmény nyelvet tudta, hanem jártas volt az ó-örmény (kérápár) nyelvben is. Gyermekei is armenisták . . .

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos: **SZONGOTT KRISTÓF.**

Szamosújvárt, Todorán Endre „Aurora” könyvnyomdája.
